

GONDOLATOK 2000-BEN AZ ASZÓDI JAVÍTÓINTÉZET PEDAGÓGIAI TÖREKVÉSEIRŐL

"Tisztelt Jogász-egylet!

Én valóban nagy lelki örömet s élvezetet éreztem az itt töltött időm alatt, hallván azon lelkesedést, amelyet a magyar jogászok ezen illustis egyesülete ezen valóban fontos ügy iránt e percben is tanúsít..." - kezdte felszólalását Szóts András a fővárosi szeretetház igazgatója a Magyar Jogász Egylet értekezletén 1897-ben. A javítóintézetek illetve a javítóházak, valamint a gyermekvédelem volt a téma.

Gyakran lapozgatom a századforduló körül megjelent jogi értekezéseket, felszólalásokat, többek között dr. Doleschall Alfréd királyi táblabíró, egyetemi tanár, büntető jogász publikációit, akinek gondolatai érdekes módon a mai kor gyakorló szakemberei számára is tanulságosak lehetnek, például a büntethetőség alsó korhatárának megállapításával kapcsolatban. A nagytekintélyű táblabíró akkori javaslata így szól: "a bűnvádi felelősség kezdő határát minden aggodalom nélkül a 14-ik évre fel lehet emelni....". Hasonlóan sokat foglalkozott abban az időben e kérdéssel, illetve szűkebben a javítóintézetek gyakorlatával például dr. Vámbéry Ruzstem ügyvéd, dr. Lengyel Aurél, vagy Székács Ferenc.

E neves jogi szakemberek megidézésével szeretnék köszönetet mondani a szervezőknek, mindenekelőtt dr. Kelemenné dr. Rácz Katalin bírónőnek, aki megtisztelt látogatásával Aszódon, és aki ezt követően lehetőséget adott arra, hogy a mai napon röviden ismertethessem gondolataimat a javítóintézeti nevelés jelenlegi gyakorlatáról, valamint azért, hogy jóvoltából részt vehetek szakmai megbeszélésükön.

A gyermekvédelem gyakorlatával kapcsolatos gondolataimat, ismereteimet alapvetően meghatározza, hogy immár 18-ik éve dolgozom az Aszódi Javítóintézetben. A szakterületemen dolgozó munkatársak, akiket itt szerencsém van képviselni, a kriminalizálódott, a vétkest és az áldozatot egy személyben megtestesítő gyerekek sorsának jobbra fordulását, társadalmi beilleszkedését kívánják elősegíteni.

A javítóintézetek jogi és pedagógiai szerkezetét mindenkor a neveltek és nevelők közötti együttműködés minősége formálta, és ez a kölcsönhatás napjainkban is alapvető jelentőségű.

Az együttműködést ebben a zárt és egymásrautaltságon alapuló rendszerben kétségkívül egyfajta kényszer jellemzi, amely a javítóintézet lényegéből fakad, az ellentmondásból az intézmény nevelő és büntető funkciója között. A szinte folyamatos és többségében jobbitó célzatú változások ellenére - a kétarcúság napjaink gyakorlatát is meghatározza. E Janus - arcú jogintézmény számtalan büntetőjogi karaktert tartalmaz, ugyanakkor a fiatalok egyéni nevelésének biztosítására, terápiás jellegű, pedagógiai-pszichológiai eszközöket is működtet.

A javítóintézet jogintézményében valamint az egyes intézetek pedagógiai elveiben és gyakorlatában bekövetkező változásokat a mindenkori történelmi, politikai körülmények determinálták.

Büntetőjogi és kriminálpedagógiai szempontból egyaránt előremutató változást hozott a javítóintézetek életében a Btk.1995-ben történő néhány módosítása. Ide sorolható az a változtatás, amely a javítóintézeti intézkedést határozott időtartamúvá alakítja, valamint alapvetően változtat az előzetes letartóztatással kapcsolatos eljárásról azzal, hogy azt az intézkedés időtartamába beszámítja, egyben lehetővé teszi javítóintézetben történő

végrehajtását.

Ezek a változások tompítottak ugyan a kétarcúság okozta dilemmákon, de mivel ezek a jogintézmény nélkülözhetetlen velejárói, feloldani nem tudták azokat.

Nézzük ezt a Janus - arcot a gyakorlatban. Az elfogadó - segítő attitűddel dolgozó pedagógus olykor kényszernek érzi a tőle elvárt büntető szankciók alkalmazását. Az a pedagógus is elbizonytalanodik, akire nem az elfogadás és támogatás a jellemző viszonyulási mód, hanem inkább a büntető elemek alkalmazása. Elbizonytalanodását pedig az okozza, hogy viselkedése hasonlít azokhoz a felnőtt magatartási sémákhoz, amelyekkel a fiatal eddigi fejlődése során nagy valószínűséggel találkozott, s ez többnyire bezárkózást, védekezést vált ki a növendékekből.

A Janus-arc hol egyik, hol pedig másik oldalát mutatja a gyerekek felé, ezzel nehezíti a rendszerben való eligazodásukat, bizonytalanságot, konformizmust illetve lázadást idézve elő.

A nyolcvanas évek elejétől a kilencvenes évek elejéig a büntető igazságszolgáltatás részben a jogintézmény akkori ellentmondásosságából, részben a pedagógiai programok elégtelen működéséből adódóan megvonta bizalmát a javítóintézetektől. Az aszódi javítóintézet átlagléttszáma folyamatosan csökkent. Ebben az időszakban a jogi szerkezet lényegében nem változott a javítóintézetben, az intézkedés időtartama relatíve határozatlan volt, az előzetes letartóztatás nem számított be a nevelés időtartamába, így jogszerűen, de kettős büntetéssel sújtották a növendékeket az ítéletek. Ugyanakkor szintén ebben az időszakban, valamennyi intézetben előremutató humanizációs és terápiás törekvések épültek be a pedagógiai gyakorlatba.

Kriminológiai elemzések szerint erre az időszakra jellemző a fiataloknál a bűncselekmény - típusok markáns polarizálódása. Az "enyhébb" bűncselekmények még nem indokolták a javítóintézeti intézkedést, a "súlyosabb" cselekmények viszont nem vonhattak maguk után a szabadságvesztésnél enyhébb ítéletet. Az 1995. XLI. tv. - t megelőző jogi környezet, továbbá minden bizonnyal a javítóintézetek pedagógiai munkájának csekély elismertsége is okot szolgáltatott a büntető igazságszolgáltatásnak arra, hogy megvonja bizalmát a javítóintézetektől. A bizalomvesztést részben illusztrálhatjuk a befogadott növendékek számának változásával, ami természetesen nem egyezik meg a kiszabott intézkedések számával. A kilencvenes évekre az átlagléttszám csökkenő tendenciája megszűnt, a javítóintézetek általában korszerűsítették pedagógiai módszereiket, a fiatalokkal együttműködve hatékonyabban működtetik terápiás hatásrendszerüket.

A deviáns viselkedésformákról megállapítható, hogy többségük elsődlegesen a deviáns emberre káros, gyakran autoagresszív cselekedetek sora, s ilyen értelemben betegségként kezelendők.

Ezzel szemben a bűncselekmény, mint kifelé irányított agresszív cselekedet, elsődlegesen a büntetést vonja maga után, s csak másodlagos szerepet kap a gyógyítás - nevelés - a szaktudomány nyelvén - az átnevelés vagy reszocializáció.

Azok a fiatalok, akikkel foglalkozunk, személyükben egyszerre képviselik a bűnelkövetőt és az áldozatot. Számítatlan kérdést kellene felelősséggel megválaszolni ahhoz, hogy igazságos ítélet szülessen a gyermekek és fiatalok által elkövetett bűncselekmények után.

Egy részletező és feltáró elemzés az elkövetőről könnyen eredményezhetné azt, hogy nem lennének képesek ítéletet hozni. A kérdés összetettsége különösen nyilvánvaló a fiatalok bűnelkövetők esetében, akiknél a szándékosság értelmi, érzelmi mozzanatai, a szocializációs folyamat zavarai mind nehezebben ítélték meg.

Személyiségüket és cselekedeteiket a környezet, a család határozza meg, ahol nevelkedtek és ahol gyakran kriminalizálódtak is.

A javítóintézeti nevelésre utalt fiataloknál a bűnelkövetés okait többnyire az alábbi tényezők kölcsönhatása idézi elő: a személyiségfejlődésre közvetlenül ható bio - pszichoszociális ártalmak, a szűkebb- tágabb környezet egyéb hatásai, alkati predispozíció.

Ezen tényezők kedvezőtlen összehatása vezet el jellemzően az antiszociális fejlődésirányhoz, s adott esetben a bűncselekmény elkövetéséhez.

Az érzelmi szükségletek kielégítetlensége rosszul fejlett erkölcsi struktúrát eredményez, mivel nincs kiért és miért elfogadni a társadalom normáit, így az érzelmi rétegekben gyökerező etikai struktúrák megalapozása elmarad. Az erkölcsi fogalmak, értékek személyiségbe történő kívánatos mértékű beépülését ezen populáció esetében nemcsak előéletük veszélyeztető elemei kérdőjelezik meg, hanem értelmi nevelésük elhanyagolása is. A reszocializációs gondozást igénylő fiatalok szocializációs hiányai, zavarai, a család és az iskola, valamint a tágabb társadalmi környezet (szocializációs környezet) mulasztásaiból, káros hatásaiból és alkati adottságokból következnek.

A kezelendő problémák, tünetek jellemzően négy fő területen jelentkeznek: viselkedészavarok, teljesítményzavarok, iskolázottság-műveltségbeli elmaradások. Ezek alapján a fiatalok reszocializációja olyan komplex és speciális nevelési folyamat, melynek célja az antiszociális fejlődésirányú -esetünkben- bűnelkövető fiatalok speciális szükségleteinek (szociális, nevelési- oktatási, mentálhigiénés, egészségügyi) célszerű kielégítése, ezáltal szocializációs szintjük növelése, a társadalmi be- illetve visszailleszkedésük esélyeinek növelése, figyelembe véve a korábbi szociokulturális környezet főbb jellemzőit.

Örök dilemmaként fogható fel a nevelés és a büntetés viszonyának meghatározása, a megtorlás vagy az életviszonyok elviselhetővé tétele, a pszichés torzulások kezelése valamint a társadalmi együttélés szubjektív feltételeinek javítása.

Nils Christie filozófiája számomra példa értékű. Ő azt tartja, hogy lehetőleg ne okozunk fájdalmat embertársainknak. Ha pedig mégis fájdalmat kell okoznunk, azt csak a kellő mértékig tesszük. "csak annyi fájdalmat okozz, amennyi elkerülhetetlen.", "olyan társadalmi rendszert kell létrehozunk, amelyben a társadalmi ellenőrzés céljából okozott fájdalom a lehető legkisebb szintre csökken. A bánat elkerülhetetlen, az ember alkotta pokol, viszont nem."

Gyakran hallani manapság hazánkban azt, hogy az állampolgárok nem érzik biztonságban magukat, félnek. Hajlamosak vagyunk megfeledkezni arról, hogy ugyanez a félelem, elbizonytalanodás jellemzi azokat a fiatalokat is, akik kriminalizálódtak, akiknek a szűkebb, tágabb környezete folyamatosan veszélyezteteti fejlődésüket. Ők is útkeresők, hitkeresők, agresszívek, ugyanakkor szeretetre vágó gyerekek, akik hosszabb rövidebb időn keresztül kriminalizálódtak családjukban, akik elvesztették bizalmukat a felnőtt társadalomban, akik nem várhatnak arra, hogy valaki segít nekik a "helyes" utat megtalálni, mert azt élik meg, hogy általában azonnal kell dönteniük, így szinte mindig hibáznak és ezzel elérik, hogy problémáikkal felperzselenek szinte minden hasznos, követésre méltó emberi kapcsolatot, ha egyáltalán volt ilyenben részük...

Ezek a fiatalok mindezek ellenére reménykednek - sokszor maguk sem tudják miben és még miért, de remélik, hogy egyszer minden megváltozik az életükben, és sorsuk jobbra fordul.

A javítóintézeti nevelésüket töltő fiatalok életútját elemezve két meghatározó tényezőre szeretném felhívni a figyelmüket.

Az első tényező a fiatalok kriminalizálódását elősegítő jelenségek elkerülhetetlensége, a szociokulturális környezet.

A mai általános értékválságban a globalizálódás kulturális csapdájában szorongva, ahol az agresszív magatartás, szokásos és elvárt problémakezelő eszköz, a felnövekvő generáció legalább annyira bizonytalan, mint a társadalom felnőtt tagjai. Szeretne mindenki a lehető leggyorsabban a lehető legjobb gazdasági helyzetbe kerülni. A társadalmi együttélés általános erkölcsi és morális értékei ebben a "küzdőtérben" általában nem jelennek meg. Jelenlegi társadalmi viszonyaink a felelőtlenség öntörvényűségét növelve folyamatosan újratermelik a veszélyeztetett fiatalok életvezetési problémáit.

A javítóintézeti növendékek több mint 80 % nem fejezte be az általános iskolai tanulmányait. Iskolai előmenetelüket a "kudarca orientáltság" jellemzi. Az általános iskolákban készített pedagógiai véleményekből szinte kivétel nélkül előhívható a rossz, ártalmas, közösségre veszélyes, megbotránkoztató, agresszív gyermek képe, aki ráadásul nem fejleszhető, a közösségi normákat nem fogadja el, nevelőivel tiszteletlen, sőt gyakran bántalmazza őket, "reménytelen minden kísérlet, jó szándék a megváltoztatására, hiszen előbb vagy utóbb úgymint bűnözővé válik".

Többségüket így közelíti meg az iskola, hiszen eszköztelenül nem tudják fékezni kriminalizálódásukat, így azt gyakran elkerülhetetlenül felgyorsítják.

A szűkebb és tágabb környezet hatásai, direkt és indirekt üzenetei, jelzései, növendékeink jelentős részét hívja vagy taszítja a bűnelkövetés irányába. Kétségtelen, hogy cselekedeteikben saját, személyes döntéseik dominálnak. Elhiszik, hogy valóban "menthetetlenek", más választásuk nincs, hiszen sem a család, sem az iskola, sem a kortárs csoport nem mutatnak fel olyan mintát, amit érdemes lenne követni, ami számukra elfogadható és egyben társadalmilag is jutalmazott lenne.

Az egyéni siker, a boldogulás gyors és hatékony útját keresik. Ebben a döntésben folyamatosan támogatják és erősíthetik őket azok a felnőtt bűnözői minták, akikkel találkoznak gyakran a családi, vagy a tágabb ismerősi körben. Az úgynevezett szervezett bűnözői csoportok pedig előszeretettel fogadják be ezeket az elismerésre váró fiatalokat. Perspektívát mutatnak számukra, jutalmazták részvételük minden formáját, és szigorú, egyértelmű normákat, szabályokat mutatnak fel és tartatnak be. Mire észreveszik a gyerekek a csapdahelyzetet, addigra olyan mértékben váltak potenciális áldozattá, hogy nagyobb a veszélye a „kiszállásnak”, mint az együttműködés vállalásának.

A második tényező a szocializációs moratórium.

Mi történhet ezekkel a gyerekekkel, fiatalokkal, ha kikerülnek a javítóintézetből, vagy a fiatalkorúak börtönéből?

Mielőtt erre a kérdésre válaszolnánk, nézzük meg, hogy a büntetésük ideje alatt mi történik az érintett gyerekek környezetében, ott, ahol nevelkedtek és kriminalizálódtak? A válasz gondolom nem lesz meglepő: Lényegében semmi.

Mennyit fordít a költségvetés egy bűnelkövető reszocializációjára a zárt intézetekben, és mennyit fordít a családi körülmények romlásának fékezésére vagy befolyásolására ugyanebben az időben? Hiszen ha a társadalom számára elfogadható értékeket sajátítanak el a javítóintézetben a fiatalok, akkor arra is lehetőséget kellene kapniuk, hogy azt kamatoztatni tudják. Gyakori, hogy a család, a barátok nem tudják elfogadni a fiatal esetleg megváltozott értékrendjét, vagy az értékválasztásában beállt módosulást. A család, a barátok természetesen nem alakítottak ki új értékrendet, amivel segítenének a megváltozott, vagy változni és változtatni akaró „hazatérőnek”, nem kezdődhetnek el pozitív folyamatok, így előbb vagy utóbb ismételt konfliktusba és választási kényszer elé kerül a fiatal. Kriminalizálódásának üteme felgyorsul, veszélyeztetettsége tovább mélyül.

Az elmúlt 5 év adataiból pontosan kitűnik, hogy növendékeink közül többen szeretnék az

intézetből történő elbocsátásuk időpontját késleltetni. Ennek érdekében azzal keresik meg az intézet igazgatóját, hogy tanulmányaik befejezése vagy új tanulmányok megkezdése érdekében tovább maradhassanak a javítóintézetben.

1995-ben	50 %
1996-ban	46 %
1997-ben	44 %
1998-ban	37%
1999-ben	43 %

Folyamatosan növekszik azoknak a növendékeknek a száma is, akik az elbocsátásukat követő első vagy második évben jelentkeznek intézetünkben utógondozásra. Sajnos a lehetőségeink végesek az esetek száma pedig aggasztó gyorsasággal növekszik. Így fordulhatott elő például az, hogy a 26 éves Lajos 6 éve él feleségével, két kislányával és egy kisleánnyal az intézetben, mint utógondozott. Így került hozzánk vissza Imre az elbocsátását követő 3. évben 22 évesen és él most itt feleségével és kisleánnyal. Valamint Zoltán, aki honvédségi kötelezettségének teljesítése után ide szerelt le, Aszódra, a javítóintézetbe.

Ezek a példák és a többi név nélküli, természetesen nem arról szólnak, hogy az aszódi intézetben kiválóan érzik magukat a növendékek, és hogy a jó körülmények miatt nem akarnak innen elmenni.

Arról viszont feltétlenül szólnak, hogy ezek a fiatalok nem akarják elhagyni az intézet nyújtotta biztonságot, mert félnek és bizonytalanok. Félnek a választás kényszerétől, szeretnék ezt még késleltetni, és szeretnének bízni abban, hogy azok az értékek, amiket a nevelés folyamatában megszereztek, kamatoztathatóak a civil társadalomban. Ennek érdekében kellene kialakítani azt az érdekeltségi viszonyt, amivel hatékonyabban lehetne támogatni a javítóintézetből elbocsátott fiatalok sikeres egyéni életvezetését.

Az aszódi javítóintézet nevelőtestületének legfontosabb pedagógiai célja, hogy a gondozására, fejlesztésére bízott növendékek számára biztosítsa az alapvető jogot a személyiségfejlődést serkentő feltételekhez, annak érdekében, hogy a növendékek adottságait optimális szintre fejleszthesse. Ebből következően a testület a neveltekkel való együttműködés alapjának a személyiségvetek tekinti.

Szarka Attila